

De zelfkastijding van de PvdA. Gesprek met René Cuperus

door Thijs Broer

De verloren verkiezingen hebben de PvdA de afgelopen maanden gedwongen tot grondig zelfonderzoek. In de bundel *Verloren slag* nam René Cuperus van de Wiardi Beckman Stichting de diepere oorzaken van het falen onder de loep. Een gesprek over de gevaren van de globalisering, de spagaat van de PvdA en de fouten van Wim Kok.

Eén ding moet René Cuperus van het hart: in de Nederlandse politiek is zelfkritiek een eenzaam beoefende sport. 'Bij de PvdA neemt de zelfkastijding de laatste tijd bijna hilarische vormen aan,' zegt hij. 'Maar de andere partijen kunnen er in veel opzichten nog wat van leren. De SP is een strijdorganisatie, een actiebeweging. Daar moet het eerste echt zelfkritische intellectuele debat nog plaatsvinden. Het CDA doet alleen aan zelfanalyse als het gaat om het behoud van de macht.' Bovendien, zegt hij, moet niet vergeten worden dat veel problemen waar de PvdA nu mee worstelt, problemen zijn van de samenleving als geheel. 'Neem de discussie over Ehsan Jami en zijn comité van ex-moslims. De PvdA krijgt nu de volle laag omdat we het vraagstuk van islamitische geloofsafval niet goed zouden hanteren. Maar dat is te simpel. Nederland als geheel weet zich hier niet goed raad mee. De PvdA neemt een lastige voorhoedepositie in de integratie in. Er zijn meer moslims lid van de PvdA dan van bijna alle andere maatschappelijke organisaties. Dat betekent: zoeken en tasten. Het is te makkelijk daar de PvdA de schuld van te geven. De PvdA betaalt er een hoge prijs voor. Ze heeft te maken met een aanzienlijke "witte vlucht". Het is niet aardig om het zo te zeggen, maar in sommige opzichten is de SP de "witte PvdA" aan het worden.'

Zo. En nu de zelfkastijding. De verloren verkiezingen hebben de Partij van de Arbeid de afgelopen maanden gedwongen tot grondig zelfonderzoek. In de bundel *Verloren slag* nam René Cuperus de diepere oorzaken van het falen onder de loep. De PvdA, stelde hij vast, zit in een spagaat. De partij wordt uiteengetrokken tussen links en sociaal-liberaal, hoogopgeleid en laagopgeleid, allochtoon en autochtoon, en vooral: tussen de mensen die bang zijn voor de globalisering en degenen die er baat bij denken te hebben. 'De PvdA is altijd een partij van de spagaat geweest,' zegt hij in zijn werkkamer aan de Amsterdamse Herengracht. 'Een partij van arbeiders, maar ook van dominees en advocaten. Wat we in *Verloren slag* hebben willen benadrukken, is dat het steeds moeilijker wordt die spagaat vol te houden door de gevolgen van de globalisering: de migratie, de internationalisering van het bedrijfsleven, de ontwikkeling van de kenniseconomie. De spagaat is van levensbelang om het sociale stelsel in Nederland overeind te houden. Maar dat moet onder ruigere omstandigheden: de gelijkheid is veel meer onder druk komen te staan. De globalisering creëert onrust en onzekerheid. Dat is waar de Nederlandse samenleving nu mee worstelt, en wat zijn weerslag heeft in de PvdA.'

Ongeveer dezelfde analyse was in 2002 al te vinden in De kaasstolp aan diggelen, het rapport van de commissie-De Boer, waarvan u zelf secretaris was. Wat heeft de PvdA sindsdien geleerd?

'In de partij is het denken over integratie minder politiek correct geworden. Er is meer begrip gekomen voor het culturele onbehagen. En Wouter Bos is de wijken en koffiehuizen ingetrokken. Hij is een beetje op de populistische toer gegaan. De Duitsers hebben er een mooier woord voor: volksnabijheid. Weg van de technocratische werkelijkheid van de beleidsmakers, naar de dagelijks ervaren werkelijkheid van mensen. Het is goed dat Bos dat heeft gedaan. Die

werkelijkheden moet je op elkaar betrekken, elkaar laten ontregelen. Het heeft alleen nog niet tot voldoende herkenbare programmapunten geleid waar mensen het op verjaarsfeestjes over hebben. Het rapport van de commissie Vreeman heeft dat laatst aardig goed beschreven: de PvdA heeft bij de laatste verkiezingen last gehad van een half gelukte inhoudelijke vernieuwing, een vernieuwing die de *hearts and minds* nog niet echt heeft bereikt.'

Jacques Tichelaar zei laatst in een interview in Rood, het partijblad: 'We moeten ons eigen geluid laten horen.' Wat betekent dat?

'Die opmerking van Tichelaar veronderstelt dat de mensen heel goed weten wat dat eigen geluid van de PvdA is. En dat is nu juist niet het geval. Voor veel mensen zwakt de PvdA, is ze onzeker, kompasloos. De PvdA - en de Wiardi Beckman Stichting zal daar fors aan bijdragen - moet zich met grote urgentie gaan beraden op haar koers en identiteit in de komende periode. Noem het herbronning. Noem het herprofilering. Noem het terug naar de wortels. De PvdA moet zich veel meer richten op verhalen rond waarden, waardoor mensen zich laten inspireren. Het geloof in politiek moet hersteld worden, het geloof in samen werken aan een samenleving. Dat is hard nodig om progressieve antwoorden te vinden op de globalisering: migratie, terrorisme, open grenzen. Maar dat zal geen eenvoudige opdracht zijn. Links kan zich daarbij niet veroorloven om gemakzuchtig of naïef of goedgegelovig te zijn, iets wat links wel aankleeft. Men laat graag de duistere kanten, het kwaad, aan rechts. Van misdaad tot overheidstekorten, van corruptie in Afrika tot aan normvervaging. Dat heeft links fors opgebroken in de jaren tachtig en negentig: de periode van het zogenaamde Gelijk van Rechts. Toen kwamen de schaduwzijden aan de orde van de naoorlogse progressieve verworvenheden. De schaduwzijden van de verzorgingsstaat als uitkeringenfabriek; de keerzijden van het ideaal van de multiculturele samenleving. Denk aan segregatie, misdaad en terrorisme. Of de doorgeschoten vrijheid-blijheid-cultuur van de *happy sixties* die soms catastrofaal heeft uitgepakt in de onderste lagen van onze samenleving, zoals de Britse psychiater Theodore Dalrymple heeft laten zien. Maar ook links moet daar een antwoord op hebben.

Het probleem van de PvdA is dat wij gezien worden als de dragende kracht van Nederland zoals het nu is, in al zijn gedaanten. Nu schaam ik me helemaal niet voor Nederland zoals het nu is, integendeel, we hebben misschien wel meer te verliezen dan te winnen, maar die merkwaardige gelijkstelling van de PvdA met het huidige Nederland - met zijn te uitgekledede verzorgingsstaat, zijn doorgeslagen individualisme, zijn problemen met integratie - brengt ons wel in een lastig parket. We worden aangevallen door de SP die spreekt over de uitverkoop van de beschaving, Geert Wilders die roept over de tsunami van de islam, de VVD die het liefst wil dat Nederland zoveel mogelijk op Amerika lijkt, en het CDA met zijn verhalen over moreel verval, alsof alleen wij de verdedigers zouden zijn van het Nederland zoals het geworden is. De woede, de politieke adrenaline, zit bij de andere partijen.'

Hoe moet de PvdA daarop reageren?

'Er wordt nu gezegd dat de PvdA meer in de aanval zou moeten gaan, met toekomstidealen. Maar je kunt net zo goed zeggen dat de PvdA een sterker defensief verhaal zou moeten ontwikkelen, om de kwaliteit van onze samenleving ook in turbulente tijden te kunnen afdwingen en garanderen. De sociaal-democratische erfenis van het Europees sociaal model zélf moeten we verdedigen: de verzorgingsstaat, het sociale stelsel, de culturele emancipatie, de solidariteit. Dat zal de grote, zware test zijn voor de sociaal-democratie in de komende decennia. Dat gaat heel spannend worden. Ik maak me daar grote zorgen over.

Want door de globalisering, de Europese schaalvergroting en de massamigratie staan die verworvenheden steeds meer onder druk. Ik ben bang voor een sluipende Amerikanisering van de Nederlandse samenleving. De Amerikaanse wetenschapper Robert Putnam heeft onlangs laten zien dat onderzoek uitwijst hoe sociaal kapitaal, onderling maatschappelijk vertrouwen, afneemt naarmate een samenleving multicultureler wordt. Wat betekent dat voor een land als Nederland? Slagen we er op den duur wel in ons vertrouwde sociale model overeind te houden? Daar zou alle energie van Europees links op gericht moeten zijn. Om die stelling van Putnam te ontcrachten: hoe een etnisch divers Europa toch zijn Europees sociaal model kan handhaven.'

Is dat besef echt doorgedrongen?

'Ten dele. Ik ben er zelf vrij radicaal in wat dat zou moeten betekenen. Binnen de PvdA ben ik een van de weinigen tegen toetreding van Turkije tot de Europese Unie. Maar ik vind het onverantwoord om, zolang we nog zoveel problemen hebben met integratie, de suggestie te doen dat we nieuwe migratiestromen in een land als Nederland best kunnen hebben. Want dat zal toetreding van Turkije met zich meebrengen. Daarin vind ik de elite van beleidsmakers op de rand van onverantwoordelijk bezig. We zullen heel kritisch naar migratie moeten kijken. Daar moet links niet opnieuw mooi pseudo-idealistisch weer spelen.'

Kritisch kijken naar migratie: dat is wat de SP al jaren doet.

'In dat opzicht ben ik ook helemaal geen tegenstander van de SP. De intuïties van de SP neem ik heel serieus. En ze zijn ten onrechte verketterd in de politiek correcte periode. Maar ze moeten zich er wel voor hoeden niet de partij van de boze witte arbeiders te worden, in concurrentie met Wilders. Dat zou een intern conflict in de SP kunnen geven, zoals al even gebeurde rondom het vraagstuk van de dubbele nationaliteit, toen de nieuwe grachtengordel-vleugel van de SP - Huub Oosterhuis, Anja Meulenbelt - in lichte aanvaring kwam met SP'ers die vinden dat allochtonen zich moeten aanpassen.'

Laatst schreef Max van Weezel in Vrij Nederland: het echte drama van de PvdA is dat de partij zelf net zo'n vat vol tegenstrijdigheden is als Wouter Bos.

'Ons geloof is solidariteit. Dat is de lijm die de sociaal-democratie bij elkaar moet houden. Maar dat is ook precies waar de crisis in de samenleving over gaat. Over weinig dingen zijn de opvattingen zo verdeeld als over dat vage, onbestemde begrip solidariteit. Solidariteit met wie en met wie niet, en tot welke grens en voor welke prijs? Ik heb het laatst zelf nog meegemaakt. In *Verloren slag* hebben we kritiek op de manier waarop de lijst voor de Tweede Kamer is samengesteld: man en vrouw om en om. Ik kreeg meteen de feministische vleugel in de partij over me heen, onder aanvoering van Heleen Mees, die zich drukker maken over het glazen plafond van zeer hoogopgeleide vrouwen dan over het betonnen plafond dat in de wereld van politiek en bestuur bestaat voor lageropgeleiden. Dat is het probleem: er is geen hiërarchie meer in verschillende vormen van solidariteit. Elke claim is evenveel waard. Moeten we solidair zijn met vrouwen, homo's, allochtonen, Poolse loodgieters, laagopgeleide "moderniseringsverliezers", Afrika? Wie het weet mag het zeggen? Door dat soort naïeve "Gesinnungsethik" maakt links zichzelf krachteloos, en ontbreekt het aan urgentiegevoel.'

Een van de grootste problemen van de PvdA is de kloof tussen het partijkader en de volkse achterban.

'De PvdA heeft de afgelopen twintig jaar met haar vaak goedbedoelde modernisering van de verzorgingsstaat veel van het vertrouwen van haar

traditionele achterban verspeelt. Dat geldt overigens voor bijna heel Europa: het is niet gelukt een vertrouwenwekkend antwoord te geven op de ontwikkeling van de postindustriële samenleving. Daarbij kwam nog eens dat in de jaren zestig en zeventig studenten en doctorandussen de oude arbeiderspartij als het ware overnamen en zich druk maakten over andere dingen: Nicaragua, de kruisraketten, homo-emancipatie, kernenergie. Zo raakte de hoger opgeleide partijelite min of meer vervreemd van de klassieke achterban. Dat is waar de CPN indertijd aan kapot is gegaan: feministen tegen havenarbeiders. En dat is ook waar de SP steeds meer mee te maken zal krijgen: de cultuur van de volkswijken tegen de cultuur van de Amsterdamse reclamebureaus. Dat is de grote spanning bij links: de spanning tussen de vooruitstrevende elite en de lageropgeleiden, die in cultureel opzicht veel conservatiever zijn.'

Ronald Plasterk zei laatst in Vrij Nederland dat je Nederland kunt verdelen in mensen die ontslaan en mensen die bang zijn ontslagen te worden. Het partij kader van de PvdA bestaat tegenwoordig uit mensen die ontslaan, zei hij, en de achterban uit mensen die ontslagen worden.

'Dat is een tragisch gegeven. Want vergeet niet dat die academische professionals uit de publieke sector en al die vage interim-consultants en adviseurs van vandaag de dag, waar de PvdA mee volzit, vaak de kinderen of kleinkinderen zijn van de oude arbeidersklasse, die de PvdA heeft groot gemaakt. Zo lopen we in het zwaard van het emancipatieproces dat we zelf tot stand hebben gebracht.'

Wil de PvdA niet te graag gezien worden als partij van het midden?

'Tijdens de paarse kabinetten is onder Wim Kok geprobeerd de PvdA te positioneren als middenpartij, als seculiere spilpartij in het politieke krachtenveld. Om die positie op het CDA te veroveren. Dat had niet veel gescheeld. Uiteindelijk is dat mislukt, niet omdat het CDA zichzelf zo briljant heeft weten te "herbronnen", zoals ze zelf graag rondvertellen, maar door niemand minder dan Pim Fortuyn. Die is als een tornado door het hele politieke landschap heen gedenderd en heeft Paars als rokende puinhoop achter zich gelaten. Mede door zijn dood ontstond er opnieuw ruimte voor het CDA en wist het CDA opeens de middenpositie weer te veroveren met Balkenendes verhaal over normen en waarden. Vervolgens is de centrum-linkse plek die de PvdA verlaten had, als het ware stiekem bezet door de SP. Die doet dat heel uitgekookt. Het beeld van de SP als vrolijke partij die louter met acties, idealen en tomatensoep bezig is, is vals. De SP is strategisch heel handig aan het schuiven geweest. Ook inhoudelijk. Met de monarchie en de NAVO als meest sprekende voorbeelden. Harry van Bommel noemt zichzelf tegenwoordig zelfs sociaal-democraat, niet meer een socialist.'

Intussen wordt de PvdA wel een sociaal-liberale partij genoemd.

'Dat is ook een vals beeld. Het is SP-propaganda om de PvdA een neoliberale partij te noemen. De PvdA heeft zich als regeringspartij ontegenzeggelijk bewogen in sociaal-liberale richting. Maar vaak ging het om liberalisering en privatisering *contre coeur*, voortgedreven door een wereldwijde consensus onder beleidsmakers, van Washington tot Centraal Planbureau, tot economiehandboeken.'

Dus de PvdA was het achteraf eigenlijk helemaal niet eens met die neoliberale koers?

'Het zit nog ingewikkelder in elkaar. Die sociaal-liberale tendentie werd maar door een hele kleine groep binnen de PvdA vertegenwoordigd: een zeer spraakmakende en invloedrijke groep PvdA-economen. Die zijn bijna zonder uitzondering allemaal liberaal. Type Sweder van Wijnbergen, Rick van der Ploeg, Bas Jacobs, Frank

Kalshoven. Maar 90 procent van de PvdA-achterban is altijd klassiek sociaal-democratisch geweest en gebleven. De neoliberale economen zitten als een soort paard van Troje in de PvdA. Er is al jaren een strijd aan de gang tussen die economen en sociologen en politicologen rondom de Wiardi Beckman Stichting, zoals Paul Kalma en Bart Tromp, die net overleden is, over nut en gevaar van het marktdenken. Daarin is de PvdA dus flink verdeeld.'

Dat bleek vorig jaar toen Wouter Bos door zijn uitspraken over fiscalisering van de AOW de halve partij over zich heen kreeg...

'Door die uitspraken heeft de PvdA misschien wel de verkiezingen verloren. Voor Wouter Bos is die verscheurdheid tussen de verschillende kampen erg lastig. Bos moet hybride opereren: meehobbelen op de sociaal-liberale koers, en de achterban niet kwijtraken.'

Er zijn mensen die zeggen dat de ellende allemaal begonnen is toen Wim Kok in de jaren negentig sprak over het afschudden van de ideologische veren.

'Voor de kenners is er niets mis met die tekst, maar voor de buitenwacht was dat net de verkeerde term op het verkeerde moment door de verkeerde persoon. Wim Kok had dat beeld van die ideologische veren letterlijk ontleend aan mijn oud-collega Paul Kalma, toch juist een tamelijk klassieke sociaal-democratische ideoloog. Bedoeld werd dat de PvdA zich moest bevrijden van zijn ideologisch-dogmatische dwangbuis - de radicale utopie van de marxistische jaren zeventig - en terug moest naar sociaal-democratische reformistische beginselen en idealen. Maar zo'n theoretische boodschap moest wel worden misverstaan, als nu net Wim Kok, vleesgeworden pragmatisch bestuurder, in een tijd van grote bezuinigingen en saneringen van de verzorgingsstaat, deze uitspraken deed. Het bevestigde onbedoeld alle vooroordelen die veel mensen hadden, namelijk dat de PvdA door medeplichtig te worden aan de hervorming van de verzorgingsstaat haar idealen aan het verkwanselen was. De tweede grote fout was dat Kok er nooit op terug is gekomen. Hij heeft nooit uitgelegd wat hij dan wél bedoelde, hij heeft nooit gezegd: deze veren houd ik, of: deze nieuwe veren komen ervoor in de plaats. Eigenlijk was Kok helemaal niet zo sociaal-liberaal, maar een nuchtere Nederlandse polderpoliticus. In veel opzichten greep hij juist terug op het gedachtegoed van Drees in de jaren vijftig: arbeid, inkomen, gelijkheid. Maar dat weet niemand meer. Dat ligt ook aan hemzelf. Hij had na zijn vertrek uit de politiek beter geen commissaris bij Shell en ING kunnen worden. Daarmee heeft hij de PvdA met terugwerkende kracht toch veel schade berokkend. Vooral door die kwestie van de schaamteloze topinkomens. "Zie je wel: die partij is dus toch vriend van het grootkapitaal geworden." Ik had veel liever gezien dat Kok voorzitter was geworden van de koepel van gehandicaptenorganisaties. Het is voor de PvdA al moeilijk genoeg de verzorgingsstaat te moderniseren. Als de politieke leider dan ook nog *Genosse der Bosse* wordt, zoals Schröder in Duitsland, is het nog veel moeilijker het vertrouwen van de mensen niet te verliezen.'

Volgens Dick Pels zit het probleem dieper dan de verkeerde keuzes van Wim Kok. Hij zegt dat de PvdA tegenwoordig een scherpe klassenanalyse mist. Daardoor is er in de partij geen structurele kritiek meer mogelijk op prestatieloze zelfverrijking.

'Dat onderwerp staat zeker op ons geestelijke radarscherm. Zeker bij de Wiardi Beckman Stichting. Wij zijn net bezig met het organiseren van een grote internationale conferentie in het najaar, waar een van de hoofdvragen zal zijn of de nieuwe elite niet sociaal-maatschappelijk aan het verzaken is. Je ziet het om je heen: de rijken die niet zoals Sarphati of Philips hun verantwoordelijkheid nemen, maar lekker gaan golfen op Bali. Ze spiegelen zich graag aan de Amerikanen, die

erg veel geld verdienen. Maar ze nemen niet over wat de rijken in Amerika ook doen: investeren in scholen, ziekenhuizen, universiteiten, gemeenschapswerk. Op een enkele uitzondering na, zoals Richard Krajicek, Marco Borsato en Joop van den Ende. Dat is hoe de globalisering uitwerkt bij de vermogende elite: "Wij moeten betaald worden zoals de Amerikanen, maar onze arbeiders op z'n Pools of Chinees." Dat is het grote sociale vraagstuk. De globalisering trekt het Nederlandse sociale model uit elkaar. Dat moet links aan de boven- en onderkant bij elkaar zien te houden.'

Dan wekt het toch een vreemde indruk dat juist Wouter Bos laatst als minister van Financiën stond uit te leggen dat 'ie echt niks aan de topinkomens kan doen.

'Daar heeft hij ook vanuit de partij kritiek op gekregen, bijvoorbeeld van Jacques Tichelaar in *Opzij*. Ronald Plasterk maakt zich ook kwaad over de topinkomens. En Flip de Kam heeft net een snoeiharde aanval op de topinkomens gedaan in zijn WBS-boek *Wie betaalt de staat?* Er moet echt iets aan die scheefgroei worden gedaan. Als we het op zijn beloop laten, ben ik bang dat Nederland net zo wordt als Londen waar de globalisering al veel harder heeft huisgehouden dan hier. Jongens in de City, het financiële centrum, pakken bonussen van miljoenen, terwijl mensen aan de onderkant van de samenleving negentiende-eeuws worden uitgebuit. Ook de ideologen van New Labour, die altijd iets te kritiekloos voor de vrije markt waren, hebben inmiddels in de gaten dat het uit de hand loopt. Anthony Giddens heeft al gepleit voor een nieuw egalitarisme.'

Hoe gaat de PvdA de kloof dichten tussen de partij en de achterban?

'We moeten veel meer aandacht besteden aan rekrutering en opleiding van goede mensen, en het weren van mensen die alleen maar aan hun carrière denken. Van mij mogen ook PvdA-politici, net als bij de SP, een deel van hun inkomsten aan de partij overdragen. Iets minder dan de SP natuurlijk.

Als je tegenwoordig als politici de brug naar mensen wilt slaan, vooral in de zwaarst door problemen geteisterde wijken waar het wantrouwen tegen de politiek het grootst is, moet je hele goede mensen in de deelraden hebben, en geen halve studenten zoals nu. Maar het is van nog veel groter belang dat de politiek als geheel weer het vertrouwen van de mensen weet te winnen. Dat is de grote opdracht van de linkse partijen. In dat opzicht is het kabinetsplan "van probleemwijken naar prachtwijken" cruciaal. Het is van het allergrootste belang dat de verbetering van die wijken op een vertrouwenwekkende manier wordt aangepakt. Niet door er honderden consultants en professionals op af te sturen en dikke rapporten te schrijven, zoals tot nu toe altijd is gedaan, maar door de mensen er echt bij te betrekken. Ik maak me grote zorgen of dat wel gaat lukken. Alleen al de term "prachtwijken" wekt veel te hoge verwachtingen. Het is spelen met vuur. Want als het niet lukt die wijken echt te verbeteren, krijgt het vertrouwen in de politiek nóg een opdonder. Dat mogen we niet laten gebeuren.'

Thijs Broer is parlementair redacteur van Vrij Nederland

uit: Roodkoper, 12e jaargang, nummer 3 – juli 2007